

ОЦІНКА ЕКОНОМІЧНИХ ЕФЕКТІВ МІЖНАРОДНОЇ ТРУДОВОЇ МІГРАЦІЇ НА ПРИКЛАДІ УКРАЇНИ

Анотація. В статті досліджено перспективи, які Україна отримує від включеності в міжнародну трудову міграцію. Визначено мультиплікативний ефект від переказів мігрантів, які потрапляючи в Україну стають автономними витратами. Доведено, що прямий негативний ефект від міграції висококваліфікованої робочої сили є значно меншим ніж мультиплікативний ефект від надходжень переказів трудових мігрантів в Україну.

Ключові слова: міграційний потенціал; міжнародний ринок праці; міжнародна міграція; трудові мігранти.

Аннотация. В статье исследованы перспективы, которые Украина получает от включенности в международную трудовую миграцию. Определены мультипликативный эффект от переводов мигрантов, попадая в Украину становятся автономными затратами. Доказано, что прямой негативный эффект от миграции высококвалифицированной рабочей силы значительно меньше чем мультипликативный эффект от поступлений переводов трудовых мигрантов в Украину.

Ключевые слова: миграционный потенциал, международный рынок труда; международная миграция; трудовые мигранты.

Annotation. This paper investigates the prospects that Ukraine receives from involvement in international labor migration. Definitely a multiplier effect of remittances of migrants who are getting in Ukraine autonomous expenditures. It is proved that the direct negative effect on the migration of skilled labor is much smaller than the multiplier effect of income transfers migrants in Ukraine.

Keywords: migration potential, the international labor market, international migration, migrant workers.

Постановка проблеми. Процеси міжнародної трудової міграції є багаторівневими та багатовекторними. Їх економічні ефекти відрізняються складністю, багатогранністю та неоднозначністю впливу на економіки країн донорів та реципієнтів трудових ресурсів. З наростанням глобалізованості всіх сфер міжнародної діяльності, в тому числі й сфери обміну трудовими ресурсами вплив міжнародної трудової міграції на економічні процеси буде посилюватися. Як свідчить досвід деяких країн світу і, на жаль також України, нехтування міграційними процесами зумовлює «вимивання» кращих трудових ресурсів, включення країни в систему нелегальної трудової міграції, зниження науково-інтелектуального потенціалу нації. Проведемо комплексну оцінку економічних ефектів трудової міграції на прикладі України. Оцінку економічних ефектів міжнародної трудової міграції в економіці України необхідно здійснювати, виходячи з того, що диспозиція України на міжнародному ринку праці характеризується статусом донора трудових ресурсів. Потрібно зазначити, що серед українських фахівців поширеною є думка щодо негативного впливу міжнародної трудової міграції на українську економіку. Однак здебільшого така думка базується на певній тезі, що країни, які розвиваються, та країни із перехідною економікою (країни-донори), то внаслідок масового відтоку робочої сили несуть відчутні соціально-економічні збитки. Однак на підтвердження такої тези не наводиться ніяких конкретних оцінок.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Процеси міжнародної трудової міграції є об'єктом посиленої уваги науковців. Актуальні проблеми геополітичного та економічного позиціонування країн в контексті впливу міжнародної міграції досліджувалися Ю. Пахомовим, С. Пирожковим, В. Орешкіним, Т. Ромашенко, С. Гринкевич та іншими фахівцями. Окремі аспекти впливу міжнародної трудової міграції на національні ринки праці країн-донорів та реципієнтів робочої сили знайшли висвітлення в працях Дж. Боріяса (Boijas), С. Брю, К. МакКоннела, Д. Макферсона, П. Стокера, Є. Лібанової, І. Ольшевської, Л. Корчевської та інших вчених.

Роль мігрантів у забезпеченні економічного зростання країн-імпортерів робочої сили досліджувалася Дж. Тейлором, О. Старком, Г. Глушенко О. Ровенчак, Г. Глушенко та іними фахівцями.

Незважаючи на значну кількість наукових праць вітчизняних і зарубіжних учених, комплекс теоретичних і науково-практичних проблем, пов'язаних із диспозицією України на міжнародному ринку праці залишається дослідженим недостатньо.

Метою статті є оцінка економічних ефектів міжнародної трудової міграції на прикладі України.

Виклад основного матеріалу. Для встановлення величини та напрямку дії міжнародної трудової міграції на економіку України потрібно проаналізувати основні економічні ефекти, які характерні для країн-донорів трудових ресурсів. Зі зроблених оцінок трудових мігрантів-українців, можна зробити висновок, що за кордоном працює значна кількість українців, у всякому разі більше 3 млн. осіб. Про те, що Україна є переважно донором робочої сили свідчать і співвідношення між переказами мігрантів, які спрямовуються до і за межі України (рис. 1).

Рис. 1. Грошові перекази трудових мігрантів до України і за її межі

Джерело: побудовано автором згідно [1, 2]

Як бачимо з рис. 1, Україна має дуже велике позитивне сальдо по переказам трудових мігрантів. Суттєве зростання величини вихідних переказів у 2011 та 2012 році зумовлено тим, що до 2011 року використано дані ООН, а після – НБУ. Однак у будь-якому випадку величина переказів, які надходять в Україну значно перевищує величину коштів, які переказуються за межі України мігрантами. Такий дисбаланс вказує на те, що кількість українців-заробітчан в інших країнах суттєво перевищує кількість трудових іммігрантів в Україні.

Отже, розрахуємо макроекономічний ефект міжнародної міграції, враховуючи, що Україну більш коректно вважати переважно донором трудових ресурсів до інших країн.

Проаналізуємо ситуацію на українському ринку праці (табл. 1).

Таблиця 1

Попит та пропозиція на ринку праці України

Роки	Кількість офіційно зареєстрованих безробітних, тис. осіб	Кількість вільних робочих місць, тис.	Навантаження на одне вільне робоче місце, осіб
2007	660,3	169,7	4
2008	876,2	91,1	96
2009	542,8	65,8	82
2010	564	63,9	88
2011	501,4	59,3	84
2012	526,2	48,6	108
2013 (січень)	564,5	54,1	104

Джерело: складено автором згідно [3]

Якщо проаналізувати дані, наведені в таблиці 1 в контексті включеності України у міжнародну трудову міграцію, то можна зробити два висновки.

1) Навантаження на одне вільне робоче місце, починаючи з 2008-го року є дуже великим, а у 2012-2013 роках перевищувало 100 осіб на вільне робоче місце. Тому можна зробити висновок, що еміграція трудових ресурсів не знижує забезпеченість економіки України трудовими ресурсами.

Тому для оцінки впливу трудової міграції на економіку формулу можна представити до вигляду:

$$\Delta Y_e = M \cdot R + T \cdot N_m \quad (1)$$

У формулі (1) знехтувано витратами на перекваліфікацію безробітних, так як при такому високому навантаженні на робоче місце логічно припустити, що серед претендентів знайдуться і ті, хто має потрібну кваліфікацію.

2) Відносна стабільність кількості вільних робочих місць і, навіть деяке її зростання на початку 2013 року при паралельному зростанні офіційно зареєстрованих безробітних вказує на те, що вільні місця залишаються переважно непривабливими як для місцевих громадян-безробітних, так і для іноземних іммігрантів, які прибувають в Україну. Останні або працюють у неформальному секторі, або конкурують з українськими працівниками за більш привабливі робочі місця, витісняючи їх звідти.

Щоб скористатися формулою 1 потрібно, крім кількості мігрантів, знати величину мультиплікатора автономних витрат (витрат не з поточних доходів) та величину соціальних витрат на одного громадянина в Україні.

Мультиплікатор автономних витрат M визначається через граничну схильність до споживання MPC згідно формули [4, с.39]

$$M = \frac{1}{1 - MPC} \quad (2)$$

Граничну схильність до споживання в Україні фахівці оцінюють в 2000-2008 рр. – 0,86 [5, с.105], а в період після 2008 року як 0,89 [6, с.15]. Отже до 2008 року мультиплікатор автономних витрат в економіці України становив: $M = \frac{1}{1 - 0,86} = 7,14$, а після 2008 року – $M = \frac{1}{1 - 0,89} = 9,09$.

Величину соціальних витрат визначимо з структури сукупних ресурсів домогосподарств [7], включивши до неї грошові та безготівкові соціальні допомоги, перевівши по курсу НБУ в дол. США. В таблиці 2. наведено значення мультиплікативного впливу грошових переказів мігрантів на ВВП України.

В таблиці 2 кількість трудових мігрантів за кордоном вважалася постійною (3,2 млн. осіб), так як в середньостроковому періоді зміни постійної компоненти міжнародної трудової міграції незначні. Як бачимо з результатів розрахунків, мультиплікативний макроекономічний вплив переказів мігрантів на економіку України дуже суттєвий. Потрібно визнати, що грошові перекази мігрантів є одним з основних джерел розвитку внутрішнього ринку та економіки країни. Хоча вплив переказів на ВВП в різні роки різний, однак у періоді 2007-2012 роки він становить не менше 20% ВВП.

Таблиця 2

Мультиплікативний ефект надходження грошових переказів трудових мігрантів в Україну

Роки	Перекази мігрантів, \$, млн.	Економія на соціальних видатках \$, млн.	Мультиплікатор автономних витрат, безр. величина	Макроекономічний вплив переказів мігрантів на ВВП	
				\$, млн.	% до ВВП
2006	829	1525,8	7,14	7447,2	6,91
2007	4 503	1851,3	7,14	34015,6	23,83
2008	5 769	1673,2	7,14	42880,3	36,18
2009	5 073	1968,4	9,09	48086,6	42,12
2010	5 607	2239,7	9,09	53212,4	39,32
2011	7 000	2452,5	9,09	66088,9	40,61
2012	4 297	2452,5	9,09	41516,2	23,87

Джерело: розраховано автором згідно: [8]

Потрібно також враховувати, що у разі повернення трудових мігрантів державі потрібно буде не менше ніж 2,4 млрд. дол. додатково виділяти з бюджету на соціальні витрати. Дана сума також є суттєвою і дозволяє, фактично, зекономити значну суму бюджетних коштів. Загалом мультиплікативний економічний ефект включеності України в міжнародну трудову міграцію в десятки разів перевищує втрати внаслідок відтоку коштів у вигляді переказів за межі України.

Потребує окремого дослідження, наскільки перекази мігрантів можуть розглядатися, як джерело інвестицій в економіку України. З метою виявлення такого інвестиційного впливу коштів мігрантів у вересні 2009 р. проведено соціологічне дослідження у Львівській області, метою якого було визначення основних напрямків інвестування (вкладання) коштів, отриманих від трудової діяльності закордоном, результати якого наводить Андрусишин Н. [9]. Всього було досліджено 52 домогосподарства, у яких хоча б один член сім'ї є зовнішнім трудовим мігрантом.

Згідно результатів дослідження доходи, отримані внаслідок трудової міграції хоча б одного члена сім'ї є основою формування доходів всього домогосподарства. Для двох третіх респондентів питома вага коштів отриманих за кордоном становила 50% доходів домогосподарства, а для 6% – є єдиним джерелом доходів. Згідно отриманих даних, перекази 10 українських трудових мігрантів в середньому витрачаються на утримання восьми дітей до 18 років та двадцяти дорослих на Україні. З цієї кількості у повній залежності від переказів мі-

грантів знаходиться троє дітей та четверо дорослих. У 11% домогосподарств повністю міжнародні трудові мігранти утримують двох дітей та двох дорослих, у ще у 9% – по одній дитині та одному дорослому.

Роль переказів мігрантів у матеріальному становищі населення України є досить значною. В таблиці 3 наведено співвідношення між доходами, заробітною платою по населенню України в цілому та переказами трудових мігрантів.

Таблиця 3

Роль переказів трудових мігрантів у доходах населення України

Роки	Перекази мігрантів, \$, млн.	Заробітна плата, млн. дол.	Співвідношення переказів мігрантів і заробітної плати по економіці України, %	Частка переказів мігрантів у доходах населення України, %
2006	829	40617,8	2,0	0,9
2007	4 503	55241,2	8,2	3,6
2008	5 769	45798,4	12,6	5,5
2009	5 073	45662,5	11,1	4,5
2010	5 607	56194,1	10,0	4,1
2011	7 000	66141,6	10,6	4,4

Джерело: розраховано та побудовано автором згідно [10]

Як бачимо з даних наведених у таблиці 3, хоча питома вага переказів трудових мігрантів у загальних доходах населення України в 2008-2011 роки коливається в межах 4% - 5,5%, співвідношення переказів та заробітної плати по економіці в цілому значно вище – перевищує 10%. Тому грошові перекази є важливим джерелом грошових і загальних доходів населення України.

Спрямуються перекази міжнародних трудових мігрантів на поточні витрати: покращення житлово-побутових і комфортних умов щоденного життя, здобуття освіти дітей та отримання товарів і послуг першої необхідності [9]. Таке спрямування коштів здійснює певний позитивний вплив на інвестиційний розвиток регіонів та країни, хоча перекази міжнародних трудових мігрантів і не можуть бути розцінені як прямі іноземні інвестиції. Адже з рахунок переказів трудових мігрантів відбувається стимулювання внутрішнього ринку, що позитивно впливає і на виробництво. Додатково потрібно зазначити позитивну роль таких коштів у розвитку людського капіталу (адже значна їх частка спрямовується на отримання освіти). Порівнюючи суму переказів трудових мігрантів і надходження ПІІ, можемо зробити висновок що обидва потоки іноземної валюти в Україну приблизно на однаковому рівні (рис. 2).

Рис. 2. Перекази мігрантів та надходження ПІІ в Україну в 2006-2012 рр.

Джерело: побудовано автором згідно [11]

Як бачимо з рис. 2, грошові перекази мігрантів з 2009-го року перевищують надходження ПІІ в Україну. Проте, не применшуючи значення ПІІ для розвитку внутрішнього ринку, в інвестиційних процесах в Україні вони відіграють незначну роль. За оцінками фахівців до прямих інвестицій можуть бути віднесені близько 3% від загальної суми переказів трудових мігрантів (така частка коштів спрямовується на розвиток підприємницької діяльності) [9]. Тому, хоча загальна сума переказів трудових мігрантів і порівняна і, навіть перевищує, над-

ходженням ПІІ, однак та їх частка, яка може класифікуватися як інвестиції, незначна в порівнянні з надходженням ПІІ.

В даному випадку існує аналогічна проблема як і з трудовою еміграцією – висока частка нелегальної імміграції. В силу цього існують значні труднощі у визначенні точної кількості іноземців, які здійснюють трудову діяльність на території України. В літературі наводяться дані щодо кількості нелегальних мігрантів в Україні близько 1 млн. осіб [12, с.142]. Така цифра видається дещо завищеною, так як сума переказів мігрантів за кордон є незначною, хоча і кошти нелегальні мігранти можуть пересилати на батьківщину в обхід офіційних каналів. Однак у будь-якому випадку певна кількість трудових мігрантів, які перебувають нелегально в Україні є, а тому існує певний негативний вплив даного їх існування на економіку країни. Зазначений вплив полягає в тому, що такі мігранти не сплачують податки, значна їх частка одразу після прибуття в Україну чи згодом стає членами кримінальних угруповань [12, с.142], створює додаткове навантаження на бюджет. На сучасному етапі зазначені ефекти є не дуже суттєвими в порівнянні з позитивними ефектами від експорту трудових ресурсів, однак вони можуть посилитися в майбутньому, якщо держави не буде більше уваги приділяти регулюванню процесів міжнародної трудової міграції, які зачіпають її інтереси як донора і як реципієнта трудових ресурсів.

Отже, підсумовуючи проведену оцінку основних економічних ефектів трудової міграції в економіці України, наведемо основні з них (рис. 3).

Згідно даних, наведених на рис. 3, можна зробити висновок, що в поточному періоді міжнародна трудова міграція здійснює суттєвий позитивний вплив на економіку України (чистий позитивний ефект більше 40 млрд. дол. США). В довгостроковій перспективі зазначений ефект посилюватиметься, однак можливі прояви додаткових негативних ефектів, які не проявляються в поточному періоді: зменшення трудового потенціалу та інтелектуального потенціалу. Однак прояв зазначених ефектів можливий лише у випадку високої динаміки економічного розвитку України, інакше обидва потенціалу будуть незатребувані, а отже їх зниження не впливатиме на перебіг майбутніх економічних процесів.

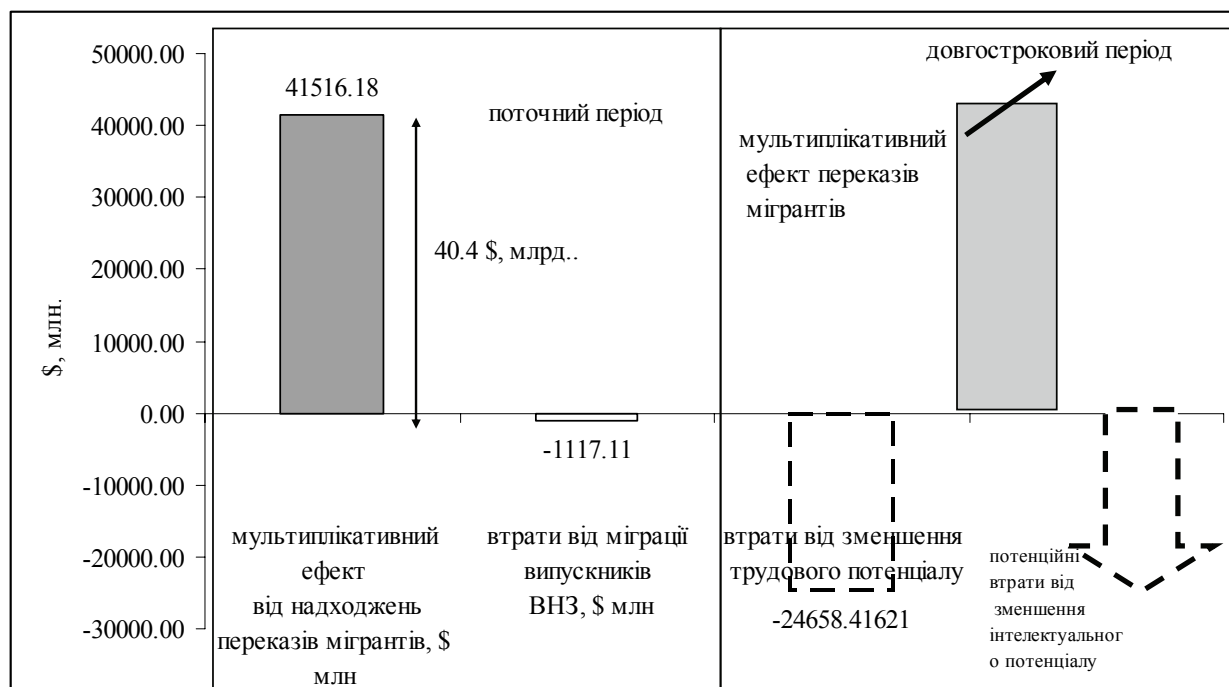

Рис. 3. Економічні ефекти впливу міжнародної трудової міграції на економіку України

Джерело: розраховано та побудовано автором

Висновки. Підсумовуючи потрібно відзначити, що в економічному аспекті в короткостроковій та середньостроковій перспективі Україна отримує від включеності в міжнародну трудову міграцію суттєві позитивні ефекти. Зокрема мультиплікативний ефект від переказів мігрантів, які потрапляючи в Україну стають автономними витратами може досягати до 20% ВВП. До того ж перекази мігрантів є важливою складовою грошових доходів населення України (10% від загальної заробітної плати в економіці України). Тому вони суттєво впливають на добробут населення. Зазначені ефекти набагато перевищують негативний вплив міграції, який проявляється в потенційній втраті ВВП у майбутньому через зменшення робочої сили як напряду через міграцію, так і через зменшення народжених дітей, внаслідок міграції з України жінок. Однак негативні ефекти є потенційними і для їх прояву необхідно, щоб в економіці було створено значну кількість робочих місць, що малоїмовірно (навантаження на одне робоче місце у 2012 році перевищувало 100 осіб). Прямий негативний ефект від міг-

рації висококваліфікованої робочої сили є значно меншим ніж мультиплікативний ефект від надходжень переказів трудових мігрантів в Україну.

В довгостроковій перспективі існує ймовірність посилення негативного впливу відтоку найбільш висококваліфікованих наукових кадрів, однак такий вплив розглядати коректно лише тоді, коли діяльність науки в Україні дійсно впливатиме на економічне зростання. Даний аспект виходить за рамки предмета дослідження однак можна припустити, що в майбутньому позитивні ефекти міжнародної міграції будуть частково нівелюватися даним фактором.

Суттєвий позитивний економічний ефект від міжнародної трудової міграції у випадку України вказує на те, що державі необхідно посилити використання трудової міграції для розвитку економіки.

Список використаних джерел

1. Ukraine. Migration profiles – common set of indicators [електронний ресурс] – режим доступу: <http://esa.un.org/MigGMGProfiles/indicators/indicators.HTM#europe>.
2. Надходження грошових переказів до України за 2012 рік становили 4,3 млрд дол. [електронний ресурс] – режим доступу: <http://economics.unian.net/ukr/news/157628-nahodjennya-groshovih-perekaziv-do-ukrajini-za-2012-rik-stanovili-43-mlrd-dol.html>.
3. Попит та пропозиція робочої сили [електронний ресурс] – режим доступу: <http://ukrstat.gov.ua/>: [Заголовок з екрану].
4. Овчаров Д.А. Макроекономіка: консп. лекцій / Д.А. Овчаров. – Волгоград: ВолГУ, 2004. – 108 с.
5. Оліскевич М. Дослідження функції споживання в Україні / М. Оліскевич // Вісник Тернопільського національного економічного університету. – 2007. – №4. – С.92-105.
6. Горідько Н.П. Оцінка граничних схильностей до споживання та заощадження в сучасній економіці України / Н.П. Горідько // БізнесІнформ. – 2011. – №7. – С.12-15.
7. Структура сукупних ресурсів домогосподарств [електронний ресурс] – режим доступу: <http://ukrstat.gov.ua/>: [Заголовок з екрану].
8. Валовий внутрішній продукт [електронний ресурс] – режим доступу: <http://ukrstat.gov.ua/>: [Заголовок з екрану].
9. Андрусишин Н.І. Доходи трудових мігрантів як чинник інвестиційного забезпечення розвитку регіону / Н.І. Андрусишин, М.М. Біль // Проблеми раціонального використання соціально-економічного та природно-ресурсного потенціалу регіону: Зб. наукових праць. – 2009. Випуск XV, №4 (ч.2). – С. 139 – 147.
10. Доходи та витрати населення України [електронний ресурс] – режим доступу: <http://ukrstat.gov.ua/>: [Заголовок з екрану].
11. Прямі інвестиції [електронний ресурс] – режим доступу: <http://ukrstat.gov.ua/>: [Заголовок з екрану].
12. Руденко Н.В. Вплив зовнішньої трудової міграції на розвиток національних ринків праці / Н.В. Руденко Теоретичні та прикладні питання економіки. – 2010. – Вип. 22. – С.136–142.

Стаття надійшла до редакції 07.05.2013